

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.11>

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Васильчук Л.Б.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-8370-0541
e-mail: larysa.vasylichuk@uzhnu.edu.ua*

Васильчук Л.Б. Міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Стаття присвячена проблематиці міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Сформульовано авторське визначення поняття «міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні» як взаємоузгоджену цілісну сукупність уповноважених суб'єктів та їх діяльність, що має на меті ефективно забезпечення належного практичного втілення в життя можливостей, установлених нормами міжнародного права, громадянами України, іноземними громадянами або підданими, особами без громадянства, та їх спільнотами, особисто або через створені ними організації, та іншими уповноваженими суб'єктами, з метою задоволення їх власних потреб та інтересів у сфері безпечного для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Визначено наступні елементи міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні:

- ООН та її відповідні структурні підрозділи і посадові особи.
- Рада Європи та її відповідні структурні підрозділи і посадові особи.
- ОБСЄ та її відповідні структурні підрозділи і посадові особи.
- Міжнародні змішані міжурядові комісії за участю України, створені на основі двосторонніх угод України.
- Міжнародні органи, створені на основі багатосторонніх угод за участю України.
- Міжнародні неурядові організації, зокрема: Грінпіс, Всесвітній фонд дикої природи.
- Міжнародні бізнес-компанії.

Сучасні тенденції розбудови України як демократичної та правової держави зумовили необхідність якісних змін в механізмі забезпечення реалізації прав людини, в тому числі і щодо системи реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. Забезпечення ефективного функціонування міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є запорукою подальшого демократичного розвитку України, розмінування території України, та важливим елементом для ефективного функціонування системи природних прав людини в Україні, з-поміж яких важливе значення має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Ключові слова: права людини, природні права людини, реалізація прав людини, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, інституційні гарантії, міжнародні інституційні гарантії.

Vasylichuk L.B. International institutional guarantees of the realization of the right for safe life and healthy environment in Ukraine.

The article is devoted to the issue of international institutional guarantees for the realization of the right to an environment safe for life and health in Ukraine.

The author's definition of the concept of "international institutional guarantees of the realization of the right to an environment safe for life and health in Ukraine" is formulated as a mutually agreed whole set of authorized subjects and their activities, which aims to effectively ensure the proper practical implementation

of the opportunities established by the norms of the international rights, citizens of Ukraine, foreign citizens or subjects, stateless persons, and their communities, personally or through the organizations created by them, and other authorized subjects, in order to satisfy their own needs and interests in the sphere of environment safe for life and health in Ukraine.

The following elements of international institutional guarantees for the realization of the right to an environment safe for life and health in Ukraine have been identified:

- the UN and its relevant structural divisions and officials.
- The Council of Europe and its relevant structural subdivisions and officials.
- OSCE and its relevant structural divisions and officials.
- International mixed intergovernmental commissions with the participation of Ukraine, created on the basis of bilateral agreements of Ukraine.
- International bodies created on the basis of multilateral agreements with the participation of Ukraine.
- International non-governmental organizations, in particular: Greenpeace, World Wildlife Foundation.
- International business companies.

Modern trends in the development of Ukraine as a democratic and legal state necessitated qualitative changes in the mechanism of ensuring the realization of human rights, including the system of realization of the right to an environment safe for life and health in Ukraine. Ensuring the effective functioning of international institutional guarantees for the realization of the right to an environment safe for life and health in Ukraine is a guarantee of the further democratic development of Ukraine, demining the territory of Ukraine, and an important element for the effective functioning of the system of natural human rights in Ukraine, among which the important the right to an environment safe for life and health.

Key words: human rights, natural human rights, realisation of human rights, the right for safe and healthy environment, institutional guarantees, international institutional guarantees.

Актуальність теми дослідження. У контексті становлення України як правової і демократичної держави, сучасного розвитку правового статусу людини в Україні, утвердження прав людини, розвитку громадянського суспільства, екологічних проблем в Україні, важливе практичне та теоретичне значення має дослідження проблематики міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Дослідження міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення законодавства України у сфері прав людини та довкілля, а також для вдосконалення правозастосовної практики у цій сфері. Внаслідок цього дослідження проблематики міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є важливим для розвитку науки конституційного права.

Стан дослідження проблематики. Проблематика міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження багатьох сучасних науковців, зокрема: І. Алмаші, Ю. Бисаги, С. Кравченка, В. Погорілка, О. Фрицького.

Мета дослідження - охарактеризувати міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Завданнями даної статті є: сформулювати авторське визначення поняття «міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні»; визначити елементи міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Виклад основного матеріалу. Чинним законодавством України, зокрема Конституцією України[1], закріплено каталог прав людини та гарантії їх реалізації. Водночас важливе значення має створення належних умов для реалізації природних прав людини, як базису цілісної системи прав людини, без яких неможливо забезпечити належне існування людини в правовій і демократичній державі.

Сучасний розвиток концепції прав людини переважно пов'язують з Організацією Об'єднаних Націй, як міжнародною організацією універсального рівня. Саме в її рамках розроблені численні документи з питань прав людини, зокрема: Загальна декларація прав людини[2] від 10 грудня 1948 р.

Реалізація прав людини визнається як невід'ємна складова цілісної системи прав і свобод людини і громадянина в Україні [3, с. 4].

Серед природних прав людини важливе значення має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, без належної реалізації якого неможливо забезпечити достойне життя людини.

Відносини людини з природою стрімко і невідпинно погіршуються. Знесилене довкілля вже не в змозі протистояти технічному прогресу та хижацькому прагненню до надприбутків. Погіршення якості навколишнього природного середовища та нераціональне використання природних ресурсів викликано низкою різноманітних екологічних проблем [4, с. 3]

Чимало екологічних катастроф було на теренах сучасної України, найбільша з них – це Чорнобильська катастрофа – найбільша техногенна катастрофа в історії людства. Відповідно до ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Складним викликом сьогодення також є проведення Антитерористичної операції на Донбасі та анексія Криму, що суттєво ускладнюють можливості для належної реалізації прав людини в Україні, а також ефективного функціонування інституційної системи реалізації прав людини в Україні. А тому важливість забезпечення належного функціонування міжнародної інституційної системи реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є нагальною потребою сьогодення.

Громадянське суспільство формує позицію громадян і їхнього вміння, уможлиблює боротьбу за права індивідуума при одночасному дотриманні принципу правової держави, без звертання до насильства; надає інструменти та пускає в хід процедури постійного контролю влади народом. А це значить, що не можна гарантувати права людини в державі, де не існує громадянського суспільства. Без дотримання прав людини сьогодні в світі не може існувати жодної держави, а права людини не можуть існувати без громадянського суспільства [5, с. 4].

На нашу думку, поняття «система реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні» можна визначити як внутрішньо узгоджену цілісну сукупність нормативних та інституційних елементів, що має на меті ефективно забезпечення належного практичного втілення в життя можливостей, установлених нормами права, громадянами України, іноземними громадянами або підданими, особами без громадянства, та їх спільнотами, особисто або через створені ними організації, та іншими уповноваженими суб'єктами, з метою задоволення їх власних потреб та інтересів у сфері безпечного для життя і здоров'я довкілля в Україні.

На основі вищезгаданого визначення поняття «система реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні», можна виокремити наступні складові елементи системи реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні:

1. Нормативні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.
2. Інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Нижче проаналізуємо основні положення інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні містить наступні елементи:

1. Національні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.
2. Міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні включає уповноважених суб'єктів, які здійснюють діяльність, що має на меті ефективно забезпечення належного практичного втілення в життя можливостей, установлених нормами права, громадянами України, іноземними громадянами або підданими, особами без громадянства, та їх спільнотами, особисто або через створені ними організації, та іншими уповноваженими суб'єктами, з метою задоволення їх власних потреб та інтересів у сфері безпечного для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні включає наступних уповноважених суб'єктів:

1. ООН та її відповідні структурні підрозділи і посадові особи.
2. Рада Європи та її відповідні структурні підрозділи і посадові особи.
3. ОБСЄ та її відповідні структурні підрозділи і посадові особи.
4. Міжнародні змішані міжурядові комісії за участю України, створені на сонові двосторонніх угод України. Зокрема, Українсько-Угорська Міжурядова комісія з питань охорони навколишнього

середовища, створена на основі Угоди між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища та територіального розвитку від 13 вересня 1992 року [6].

5. Міжнародні органи, створені на основі багатосторонніх угод за участю України, зокрема, Дунайська комісія, створена на основі Конвенції про режим судноплавства на Дунаї [7].

6. Міжнародні неурядові організації, зокрема: Грінпіс, Всесвітній фонд дикої природи, Міжнародна Амністія, Міжнародна спілка охорони природи.

7. Міжнародні бізнес-компанії. У даному контексті важливою є співпраця міжнародних бізнес-компаній, в тому числі і транснаціональних корпорацій, з державою, органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства. Проте, чимало структур приватного бізнесу, а особливо транснаціональні корпорації, як основний різновид міжнародних бізнес-компаній, в гонитві за максимальним прибутком нехтують збереженням довкілля, і здійснюють значне забруднення довкілля, використовуючи у технологічному процесі застаріле обладнання та надзвичайно шкідливі для довкілля технології, наприклад, видобуток золота із використанням ціанідів. Часто найбільшими забруднювачами повітря, води, та довкілля загалом, у різних країнах світу, в тому числі і Україні, є промислові підприємства, які продукують чимало викидів не тільки в атмосферу, зокрема: двоокису вуглецю, але і стічних вод, твердих побутових відходів тощо. Так, на якість атмосферного повітря головним чином впливають викиди шкідливих речовин підприємств промисловості й житлово-комунального господарства [8, с. 7].

Вищезазначені уповноважені суб'єкти у своїй співпраці та взаємодії ефективно забезпечують створення сприятливих передумов для реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Однією із основних проблем сучасної України є проблема розмінування замінованих територій російською армією. За офіційними даними Управління ООН з координації гуманітарних місій в Україні Україна – одна з найбільш замінованих країн у світі. Навіть до початку повномасштабного військового вторгнення Росії 1,8 мільйона українців перебували в оточенні мін з 2014 року. Поки в багатьох частинах України точаться бої, нові міни закладені біля житлових будинків, лікарень та вздовж доріг. Через це цивільне населення може опинитися в пастці і не зможе втекти з районів, які постраждали від бойових дій. Багато хто не зможе повернутися додому. Війни закінчуються, але міни залишаються в землі, створюючи загрозу життю багато років. Наземні міни та вибухонебезпечні пережитки війни вздовж доріг і в житлових районах заважають гуманітарним організаціям доставити допомогу людям, які її найбільше потребують [9].

Чимало громадян України вже загинуло внаслідок підриву мін, в тому числі і на деокупованих територіях. Зокрема, 29 жовтня 2022 року трагічно загинув суддя Красноградського районного суду Харківської області Дмитро Константинов, 1977 р. н. Суддя підірвався на вибуховому пристрої у селищі Борщова, яке тривалий час було в окупації. Він допомагав як доброволець саперам у розмінуванні [10].

У зв'язку із повномасштабною агресією росії проти України вчинено численні посягання і на навколишнє природне середовище, зокрема і дії, які містять ознаки злочину екоцид.

Іноземні фахівці зайнялися розслідуванням випадків екоциду російських окупантів. Вчені причорноморських країн фіксують наймасовішу за останні десять років загибель морських ссавців. Попередньо, з початку війни в Україні загинули понад 50 тисяч дельфінів. Їх смерть пов'язують з бомбардуваннями і ракетними обстрілами росіян.

Масову загибель афалін та азовських дельфінів вчені Національного парку «Тузовські лимани» фіксують з перших днів повномасштабного вторгнення РФ. Після кожного ракетного удару або бомбардувань на узбережжі хвилі виносили мертвих ссавців. Така ж ситуація в Румунії та Болгарії. До війни вони спостерігали максимум три дельфіни мертвих на протяжності 44 кілометри протягом усього року, але зараз спочатку війни і до кінця липня ми виявили 44 дельфіна на 6 кілометрах [11].

Отже, на основі вищевикладеного можна запропонувати наступне визначення поняття «міжнародні інституційні гарантії реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні» – це взаємоузгоджена цілісна сукупність уповноважених суб'єктів та їх діяльність, що має на меті ефективне забезпечення належного практичного втілення в життя можливостей, установлених нормами міжнародного права, громадянами України, іноземними громадянами або підданими, особами без громадянства, та їх спільнотами, особисто або через створені ними організації, та іншими уповнова-

женими суб'єктами, з метою задоволення їх власних потреб та інтересів у сфері безпечного для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Висновки. Сучасні тенденції розбудови України як демократичної та правової держави зумовили необхідність якісних змін в механізмі забезпечення реалізації прав людини, в тому числі і щодо системи реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. На нашу думку, забезпечення ефективного функціонування міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є запорукою подальшого демократичного розвитку України, розмінування території України, та важливим елементом для ефективного функціонування системи природних прав людини в Україні, з-поміж яких важливе значення має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: порівняльно-правового аналізу законодавства України та країн-членів ЄС про право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; реформування законодавства України у сфері довкілля; міжнародної інституційної системи реалізації природних прав людини в Україні.

Отже, у даній статті охарактеризовано проблематику міжнародних інституційних гарантій реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 131.
2. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
3. Алмаші І.М. Реалізація прав людини в Україні: монографія. Ужгород, Видавничий центр Закарпатського інституту ім. А.Волошина ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2015. 226 с.
4. Рябець К.А. Екологічне право України: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 438 с.
5. Бабін Б.В. Ковбан А.В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посібн. для студ. вищих навч. Закладів. Одеса: Фенікс, 2014. 320 с.
6. Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища та територіального розвитку від 13 вересня 1992 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/348_053.
7. Конвенція про режим судноплавства на Дунаї від 18 серпня 1948 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_175.
8. Правова охорона атмосферного повітря: практичні аспекти. С.М.Кравченко, Дж. Бонайн, В.М.Адам та ін., за заг. ред. Жиравецького Т. М., Кравченко О.В. Львів: ЕПЛ, 2011. 120 с.
9. ООН: Україна одна з найбільш замінованих країн у світі. URL: <https://suspilne.media/225131-oon-ukraina-odna-z-najbils-zaminovanih-krain-u-sviti/>.
10. Трагічно загинув суддя Красноградського районного суду Харківської області. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/252990-tragicheski-pogib-sudya-krasnohradskogo-rayonnogo-suda-kharkovskoy-oblasti>.
11. Горбачова А. 50 тисяч мертвих дельфінів: вчені Німеччини та Італії розслідують екоцид РФ у Чорному морі. URL: <https://www.unian.ua/ecology/viyna-v-ukrajini-2022-ekocid-rf-u-chornomu-mori-rozsliduye-italiya-ta-nimechchina-12020436.html>.